

แนวทางส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนเพื่อการเฝ้าระวัง สื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด

ดนัย โชติแสง¹

วันที่รับบทความ: 20 ตุลาคม 2568
วันแก้ไขบทความ: 4 ธันวาคม 2568
วันตอบรับบทความ: 19 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการรู้เท่าทันสื่อ การรับรู้ความเสี่ยง และพฤติกรรมการเฝ้าระวังสื่อของเด็กและเยาวชน 2) วิเคราะห์บทบาทของครอบครัว สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเยาวชนต่อการรู้เท่าทันสื่อ 3) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความเสี่ยง บทบาทครอบครัว สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเยาวชน กับระดับการรู้เท่าทันสื่อ และ 4) หาแนวทางในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนเพื่อการเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์อย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่าง 400 คน ด้วยแบบสอบถามที่สุ่มแบบแบ่งชั้นหลายขั้นตอน และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 12 คนผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์สหสัมพันธ์และการวิเคราะห์สมการโครงสร้าง (SEM) รวมถึงการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า 1) เด็กและเยาวชนมีระดับการรู้เท่าทันสื่อสูง ($M = 3.89$) การรับรู้ความเสี่ยงสูงมาก ($M = 4.25$) และการมีส่วนร่วมเฝ้าระวังสื่อสูง ($M = 3.92$) 2) บทบาทของครอบครัว สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเยาวชนต่อการรู้เท่าทันสื่อสะท้อน “กลไกสามประสาน” ได้แก่ ครอบครัวเป็นทัศนคติสื่อ สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และเยาวชนเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงสื่อ 3) การวิเคราะห์ SEM แสดงให้เห็นว่า การรับรู้ความเสี่ยง บทบาทครอบครัวและสถานศึกษามีอิทธิพลเชิงบวกต่อการรู้เท่าทันสื่อ ($\beta = .174-.196$) โดยโมเดลมีความสอดคล้องดี ($CFI = .96$, $RMSEA = .04$) และ 4) แนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนเพื่อการเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ ประกอบด้วย การบูรณาการหลักสูตรสื่อปลอดภัย การเสริมศักยภาพครอบครัว การจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนเฝ้าระวังสื่อ และการพัฒนาแพลตฟอร์มติดตามสื่อระดับจังหวัดอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ : การรู้เท่าทันสื่อ; การรับรู้ความเสี่ยง; การมีส่วนร่วมของเยาวชน; จังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด

ประเภทบทความ : บทความวิจัย

¹ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เลขที่ 41 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี 22000

* ผู้รับผิดชอบบทความ อีเมล: Danai.c@rbru.ac.th

Guidelines for Promoting Media Literacy among Children and Youth to Monitor Unsafe and Non-Constructive Media in Chanthaburi, Rayong, and Trat Provinces

Danai Chotseang ¹

Received: 20 October 2025

Revised: 4 December 2025

Accepted: 19 December 2025

Abstract

This study aimed to: 1) examine the levels of media literacy, risk perception, and media surveillance behaviors among children and youth; 2) analyze the roles of family, educational institutions, and youth participation in media literacy; 3) investigate the relationships between risk perception, family and school roles, youth participation, and media literacy levels; and 4) identify strategies to promote sustainable media literacy for monitoring unsafe and non-constructive media in Chanthaburi, Rayong, and Trat provinces. A mixed-methods design was employed, collecting quantitative data from 400 participants using a multi-stage stratified random questionnaire and qualitative data from 12 key informants through in-depth interviews. Data were analyzed using descriptive statistics, correlation analysis, structural equation modeling (SEM), and qualitative content analysis. The findings revealed that: 1) children and youth exhibited high levels of media literacy ($M = 3.89$), very high risk perception ($M = 4.25$), and high participation in media surveillance ($M = 3.92$); 2) the roles of family, school, and youth reflected a “triadic mechanism,” where families shape media attitudes, schools serve as learning hubs, and youth act as change agents; 3) SEM analysis indicated that risk perception, family, and school roles positively influenced media literacy ($\beta = .174-.196$), with the model demonstrating good fit ($CFI = .96$, $RMSEA = .04$); and 4) strategies to enhance media literacy for monitoring unsafe and non-constructive media include integrating safe media curricula, strengthening family potential, establishing youth media surveillance networks, and developing a systematic provincial-level media monitoring platform.

Keywords: media literacy, risk perception, youth participation, Chanthaburi, Rayong, Trat

Type of Article: Research Article

¹ Faculty of Communication Arts, Rambhai Barni Rajabhat University, 41 Village No. 5, Tha Chang Subdistrict, Mueang Chanthaburi District, Chanthaburi Province Thailand, 22000

* Corresponding author Email: Danai.c@rbru.ac.th

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เด็กและเยาวชนกลายเป็นกลุ่มผู้ใช้สื่อหลักที่มีความเสี่ยงต่อการรับรู้ข้อมูลที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาที่บิดเบือน ข่าวปลอม ความรุนแรงทางเพศ ความเกลียดชังทางวาจากรรม (Hate Speech) หรือพฤติกรรมเสี่ยงทางออนไลน์ เช่น การพนันออนไลน์ และการกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Office of the National Digital Economy and Society Commission, 2023) ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางสังคม จิตใจ และทัศนคติของเด็กและเยาวชนในระยะยาว การรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) จึงเป็นทักษะสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา ซึ่งจะช่วยให้เด็กและเยาวชนสามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ แยกแยะ และเลือกบริโภคสื่ออย่างมีวิจารณญาณ รวมถึงสามารถผลิตสื่อที่สร้างสรรค์และปลอดภัยได้ด้วยตนเอง (Potter, 2019; Hobbs, 2021) แนวคิดนี้ได้รับการส่งเสริมจากองค์การระดับสากล เช่น องค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่ผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ บูรณาการทักษะ Media and Information Literacy (MIL) เข้ากับการศึกษาในทุกระดับ (UNESCO, 2021)

แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนในยุคดิจิทัลมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากพวกเขาเผชิญกับข้อมูลจำนวนมากที่อาจบิดเบือนหรือไม่ปลอดภัย งานวิจัยล่าสุดในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา เช่น Smahel et al. (2020), Pangrazio & Sefton-Green (2021) และ Livingstone et al. (2023) ชี้ว่า เด็กและเยาวชนที่มีระดับการรู้เท่าทันสื่อสูงจะสามารถตรวจสอบ แยกแยะ และกลั่นกรองเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งมีพฤติกรรมเชิงรุกในการปกป้องตนเองและสังคมจากสื่อที่ไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม เยาวชนจำนวนมากยังมีพฤติกรรมเชิงรุกในการปกป้องตนเองและสังคมจากสื่อที่ไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม เยาวชนจำนวนมากยังขาดทักษะการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยเฉพาะในบริบทออนไลน์ การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อจึงควรเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่บูรณาการความร่วมมือจากครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เพื่อสร้าง “ภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล” ผ่านการปลูกฝังทักษะคิดเชิงวิพากษ์และความตระหนักรู้ในความเสี่ยงของสื่อออนไลน์ (Pangrazio & Selwyn, 2018; Livingstone et al., 2023)

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวและโรงเรียนเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทักษะรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชน โดยครอบครัวเป็นฐานแรกในการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมผ่านการเลี้ยงดูและการสื่อสาร หากพ่อแม่เปิดโอกาสให้ลูกได้ตั้งคำถามและคิดวิเคราะห์สิ่งที่เห็นในสื่อ จะช่วยเสริมสร้างการรู้เท่าทันสื่ออย่างมีวิจารณญาณ (Clark, 2011) ขณะที่โรงเรียนมีบทบาทในการพัฒนาทักษะดังกล่าวผ่านกิจกรรมในชั้นเรียน เช่น การวิเคราะห์ข่าว การผลิตสื่อ และการอภิปรายประเด็นสังคม ตัวอย่างเช่น โครงการโรงเรียนต้นแบบสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ของกองทุนพัฒนาสื่อฯ ส่งผลให้เยาวชนมีพฤติกรรมสื่อเชิงบวกและมีส่วนร่วมทางสังคมมากขึ้น (Banaji & Buckingham, 2013) การส่งเสริมให้เยาวชนเป็น “นักเฝ้าระวังสื่อ” จึงเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้การรู้เท่าทันสื่อกลายเป็นพลังในการสร้างสังคมประชาธิปไตยและปลอดภัย (UNESCO, 2017)

ข้อมูลเชิงทฤษฎีดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการออกแบบ เครื่องมือวิจัย เช่น แบบสอบถามที่ประเมินทักษะการเข้าถึง การวิเคราะห์ และการตระหนักรู้ด้านสื่อ ตลอดจนพฤติกรรมการเฝ้าระวังและแจ้งเตือนเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม ขณะเดียวกันก็สามารถนำไปใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่าง ๆ เช่น การสนับสนุนจากครอบครัว โรงเรียน การรับรู้ความเสี่ยง และการมีส่วนร่วมของเยาวชน กับ

ระดับการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรเหล่านี้ได้อย่างมีระบบ พร้อมทั้งสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อที่มีประสิทธิภาพในบริบทของพื้นที่เป้าหมายอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

จังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราดเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของภาคตะวันออกที่มีลักษณะโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจเฉพาะตัว ทั้งฐานอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวชายฝั่ง และการค้าผลไม้ ซึ่งส่งผลให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ทั้งสามจังหวัดมีการเข้าถึงอุปกรณ์ดิจิทัลและสื่อออนไลน์อยู่ในระดับสูงมาก (ร้อยละ 93) ตามข้อมูลของสำนักงานกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ (2566) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเข้าถึงเทคโนโลยีสูง แต่ทักษะการรู้เท่าทันสื่อกลับอยู่ในระดับต่ำเพียงร้อยละ 48 ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยประเทศและต่ำกว่ากรุงเทพมหานครประมาณร้อยละ 20 โดยเฉพาะในกลุ่มครอบครัวแรงงานอุตสาหกรรมในระยอง ชุมชนท่องเที่ยวชายฝั่งในตราด และชุมชนวิถีดั้งเดิมในจันทบุรี ซึ่งต่างเผชิญความเสี่ยงจากข้อมูลเท็จ เนื้อหาความรุนแรง และการกลั่นแกล้งทางออนไลน์เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

โดยข้อมูลจากคู่มือรู้เท่าทันสื่อออนไลน์และเฝ้าระวังสื่อไม่ปลอดภัยต่อเด็กและเยาวชน พบว่า ปัญหาที่มักเกิดขึ้นในการใช้สื่อออนไลน์กับเด็กและเยาวชนเป็นการขาดภาวะการรู้เท่าทันสื่อหรือการใช้สื่อใหม่ไปในทางที่ไม่สร้างสรรค์ อาทิ การใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการทำร้ายคนอื่น การกลั่นแกล้งออนไลน์ การเสพติดสื่อดิจิทัล และติดอินเทอร์เน็ต เป็นต้น เนื่องจากเด็กและเยาวชนยังเป็นผู้มีประสบการณ์ชีวิตน้อยการเจริญเติบโต พัฒนาการสมอง ความคิด การยับยั้งชั่งใจการไตร่ตรองใคร่ครวญที่ยังไม่เจริญเติบโตสมวัยจะยังคงตั้งรับและเท่าทันสื่อเหล่านี้ได้มายน้อยเพียงใด (Chuastapanasir, 2019) สำหรับจังหวัดจันทบุรี ระยองและตราดนั้น เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พุทธศักราช 2566 กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ได้เปิดพื้นที่เสวนา แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และรับฟังข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมการรู้เท่าทันและเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ สัปดาห์ครั้งที่ 4 กิจกรรมเสวนา 5 ภูมิภาค ซึ่งจังหวัดจันทบุรี ระยองและตราดเป็นเขตพื้นที่ในส่วนของภาคตะวันออก โดยมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มเด็ก เยาวชน และครอบครัวมีทักษะในการรู้เท่าทันและเฝ้าระวังสื่ออย่างเหมาะสม ตลอดจนการสร้างความร่วมมือของประชาชนในสังคมชุมชนของจังหวัดที่สร้างองค์ความรู้แบบมีส่วนร่วม (กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์, 2566) การศึกษาเพื่อพัฒนาแนวทางส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อในพื้นที่จึงมีความจำเป็น เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัลให้เด็กและเยาวชน และสนับสนุนกลไกความร่วมมือระหว่างครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

จากที่มาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา เรื่อง “แนวทางส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนเพื่อการเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด” เพื่อสร้างกลไกในการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีภูมิคุ้มกันทางสื่อ พร้อมทั้งส่งเสริมบทบาทของครู ผู้ปกครอง และชุมชนในการร่วมกันเฝ้าระวังและสนับสนุนการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ในพื้นที่เป้าหมาย มุ่งหวังให้ได้แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมซึ่งสามารถใช้ได้จริงในระดับโรงเรียน ชุมชน และนโยบายท้องถิ่นในการป้องกันสื่อไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์และส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่ออย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการรู้เท่าทันสื่อ การรับรู้ความเสี่ยง และพฤติกรรมการเฝ้าระวังสื่อของเด็กและเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของครอบครัว สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความเสี่ยง บทบาทครอบครัว สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับระดับการรู้เท่าทันสื่อ
4. เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชน การเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดตัวแปรจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี ประกอบด้วย 5 ปัจจัยสำคัญ คือ 1) ระดับการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชน 2) การรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ 3) บทบาทของครอบครัวและสถานศึกษาในการสนับสนุนการรู้เท่าทันสื่อ 4) พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการเฝ้าระวังสื่อ และ 5) แนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อที่เหมาะสมในบริบทของพื้นที่ศึกษา

ด้านประชากร ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ เด็กและเยาวชนอายุระหว่าง 15-21 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และประกาศนียบัตรวิชาชีพ ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด ครู ผู้ปกครอง และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ

ด้านเวลา ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาอยู่ระหว่างเดือน เมษายน พุทธศักราช 2568 - ตุลาคม พุทธศักราช 2568

ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

1.ด้านวิชาการ งานวิจัยนี้ช่วยเสริมสร้างและเติมเต็มองค์ความรู้ด้านการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกที่ยังขาดข้อมูลเชิงลึกอย่างเป็นระบบ ทั้งยังอธิบายความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ส่งผลต่อการรู้เท่าทันสื่อ และสามารถต่อยอดเป็นแนวทางหรือแบบจำลองในการพัฒนาทักษะดังกล่าวอย่างยั่งยืนในอนาคต

2.ด้านการพัฒนานโยบายและแผนปฏิบัติการข้อมูลจากการวิจัยสามารถนำไปใช้ในการออกแบบกิจกรรม แผนงาน หรือโครงการของหน่วยงานท้องถิ่น สถานศึกษา และองค์กรภาคประชาสังคม ในการส่งเสริมพฤติกรรมการใช้สื่ออย่างปลอดภัยในกลุ่มเยาวชน พร้อมทั้งเสนอแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ สามารถนำไปปรับใช้ได้จริง

3.ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่าย ผลการวิจัยจะนำไปสู่การจัดทำแนวทางหรือโมเดลความร่วมมือระหว่างโรงเรียน สถานศึกษา ครอบครัว ชุมชน และองค์กรท้องถิ่น เพื่อร่วมกันเฝ้าระวัง

และป้องกันผลกระทบจากสื่อที่ไม่ปลอดภัย พร้อมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในฐานะ “พลเมืองดิจิทัล” ที่รู้เท่าทัน มีความรับผิดชอบ และสามารถผลิตสื่อสร้างสรรค์ได้

4.ด้านสังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาเยาวชนให้มีความรู้เท่าทันสื่อจะช่วยลดความเสี่ยงจากภัยออนไลน์ เช่น การถูกหลอกลวง กลั่นแกล้งทางไซเบอร์ และข่าวปลอม รวมถึงสร้างสังคมที่มีภูมิคุ้มกันทางข้อมูลข่าวสาร ส่งเสริมวัฒนธรรมการใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณและเคารพสิทธิผู้อื่น

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อมีจุดเริ่มต้นจากงานของ Potter (2004, 2019) ซึ่งมองว่า Media Literacy เป็นทักษะพื้นฐานในการ “เข้าถึงวิเคราะห์-ประเมิน-สร้างสรรค์สื่อ” โดยเน้นกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) เป็นแกนหลัก ต่อมา Hobbs (2021) ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมด้าน “อารมณ์-อัตลักษณ์-จริยธรรม” ทำให้แนวคิดมีความซับซ้อนและสอดคล้องกับสื่อดิจิทัลมากขึ้น ขณะที่ UNESCO (2021) ได้บูรณาการแนวคิดนี้ภายใต้กรอบ Media and Information Literacy (MIL) ซึ่งเป็นกรอบนโยบายสากลที่หลายประเทศนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษา องค์ประกอบของการรู้เท่าทันสื่อในบริบทเด็กและเยาวชนตามงานของ Livingstone, Smahel และนักวิชาการด้าน Digital Youth ระบุว่าครอบคลุม 3 มิติหลัก ได้แก่ (1) ทักษะการเข้าถึงและใช้งานเทคโนโลยี (Access & Use) (2) ทักษะการวิเคราะห์และประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Analysis & Evaluation) และ (3) ทักษะการตระหนักรู้ความเสี่ยงและความรับผิดชอบต่อสังคม (Awareness & Responsibility) (Smahel et al., 2020; Livingstone et al., 2023) แนวคิดนี้จึงมีที่มาที่ไปจากทั้งทฤษฎีสื่อ ประสาทวิทยาการรับรู้ วัฒนธรรมดิจิทัล และจิตวิทยาพัฒนาการ ทำให้การรู้เท่าทันสื่อถูกใช้เป็น “ตัวแปรตาม” ของงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาความสัมพันธ์กับครอบครัว โรงเรียน การรับรู้ความเสี่ยง และปัจจัยด้านสังคมออนไลน์

สำหรับ ทฤษฎี Social Learning Theory ของ Bandura (1986) เป็นรากฐานสำคัญของตัวแปรนี้ โดยมองว่าการเรียนรู้พฤติกรรมของเด็กเกิดจากการสังเกตและเลียนแบบแบบอย่างทางสังคมโดยเฉพาะครอบครัว Clark (2011) ยังเสนอว่า “ครอบครัวคือระบบการรู้เท่าทันสื่อแห่งแรก” เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เด็กเรียนรู้ความเชื่อ ค่านิยม และการตั้งคำถามต่อสื่อเป็นครั้งแรก ทั้งนี้ งานวิจัยยุคใหม่ (2018–2024) พบว่า Family Support มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ โดยเฉพาะ การกำกับดูแลสื่อ (parental mediation) การให้คำแนะนำและสร้างพื้นที่สนทนาเรื่องสื่อ การเป็นแบบอย่างในการใช้สื่ออย่างรับผิดชอบ (Pangrazio & Selwyn, 2018; Livingstone et al., 2023) ตัวแปรนี้จึงมีที่มาจากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ผสานกับบริบทครอบครัวในยุคดิจิทัล ทำให้เป็นปัจจัยต้นทางต่อพฤติกรรมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนอย่างชัดเจน

แนวคิดเรื่อง School Support เชื่อมโยงกับทฤษฎี Ecological Systems Theory ของ Bronfenbrenner (1979) ซึ่งระบุว่าโรงเรียนเป็นระบบใกล้เคียงตัวเด็กที่สุดรองจากครอบครัวและมีผลต่อการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และพฤติกรรมสื่อโดยตรง งานวิจัยด้าน Media Education ระบุว่าโรงเรียนมี

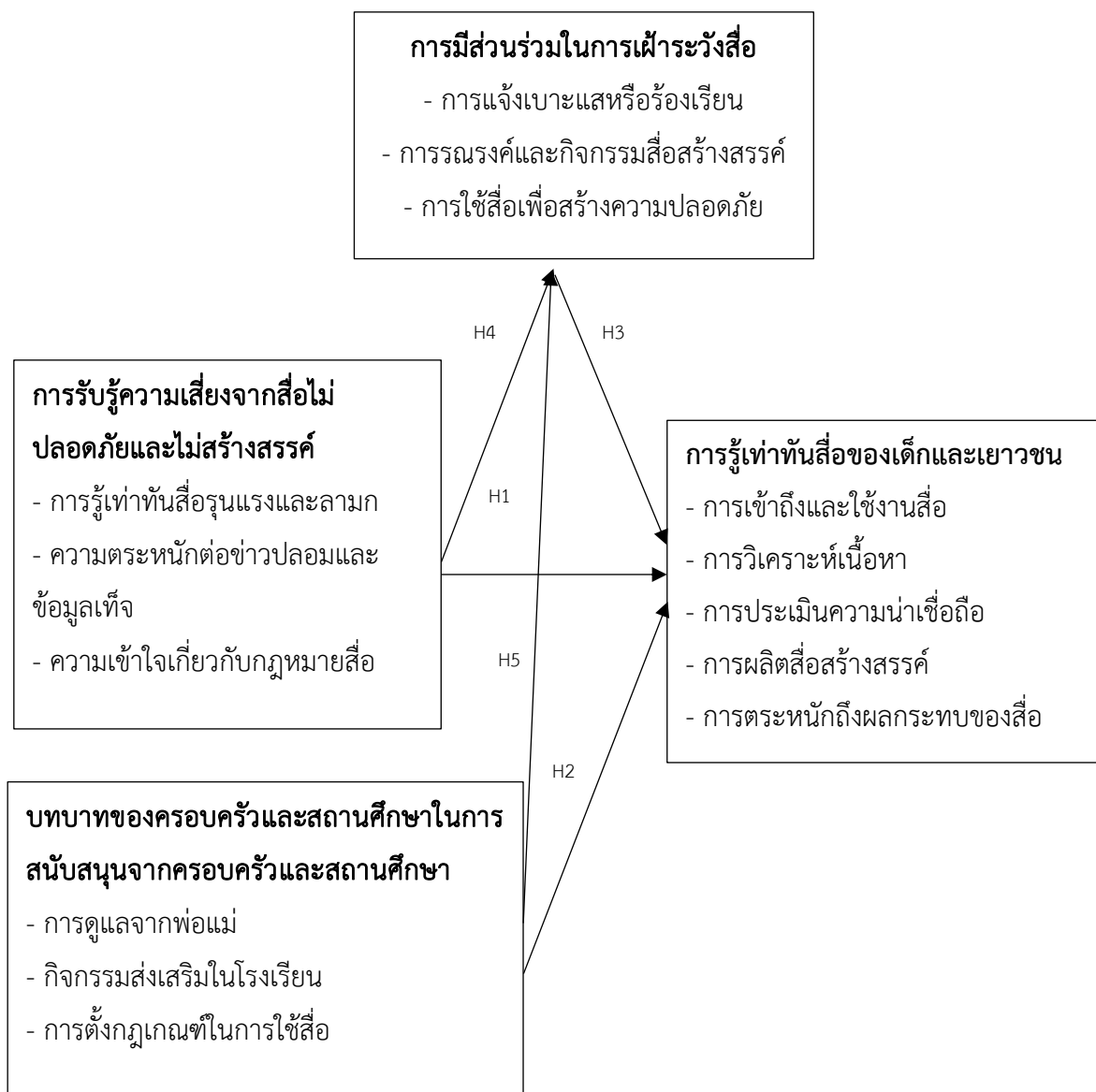

บทบาทสำคัญในการจัดสอนทักษะวิเคราะห์ข่าว การผลิตสื่อสร้างสรรค์ การสร้างทัศนคติด้านความปลอดภัยออนไลน์ (Hobbs, 2021) สำหรับงานวิจัยช่วง 5 ปีที่ผ่านมา พบว่าโรงเรียนที่มีสภาพแวดล้อมสนับสนุน (Supportive Climate) และมีครูที่มีทักษะด้านสื่อ จะทำให้เด็กมีทักษะ MIL สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ (Chen & Lee, 2022; Livingstone et al., 2023) ดังนั้น ตัวแปรนี้มี “ที่มาจากกระบวนการศึกษา” และถูกตรวจสอบซ้ำในงานวิจัยยุคดิจิทัลจำนวนมาก ทำให้เป็นตัวแปรอิสระที่มีน้ำหนักต่อการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ

นอกจากนี้ ยังพบว่า ตัวแปร “การรับรู้ความเสี่ยง” และ “การมีส่วนร่วมของเยาวชน” มีรากฐานจากแนวคิดทางสังคมและการพัฒนาที่สำคัญในยุคดิจิทัล โดยการรับรู้ความเสี่ยง (Risk Perception) มีพื้นฐานจาก Risk Society Theory ของ Beck (1992) และ Health Belief Model ซึ่งอธิบายว่าเด็กและเยาวชนที่ตระหนักถึงอันตรายจากสื่อ เช่น ข่าวปลอม เนื้อหารุนแรง หรือการคุกคามออนไลน์ จะมีแนวโน้มระมัดระวังและพัฒนาทักษะรู้เท่าทันสื่อได้ดีขึ้น งานของ Smahel et al. (2020) และโครงการ EU Kids Online ยังระบุว่า Risk Perception เป็นกลไกสื่อกลางสำคัญต่อการเกิดทักษะ MIL ขณะเดียวกัน “การมีส่วนร่วมของเยาวชน” (Youth Participation) มีที่มาจากทฤษฎี Civic Engagement, Positive Youth Development และแนวคิด Digital Citizenship ซึ่งมองว่าการที่เยาวชนมีบทบาทในการเฝ้าระวัง แจ้งเตือน และผลิตสื่อสร้างสรรค์เป็นพฤติกรรมที่เสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสื่ออย่างมีประสิทธิภาพ (UNESCO, 2021) งานวิจัยช่วง 2020–2023 เช่น Lunardon และ Livingstone ยังพบความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับระดับการรู้เท่าทันสื่ออย่างชัดเจน จึงสะท้อนว่าทั้งสองตัวแปรนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อในยุคดิจิทัล แนวคิด ทฤษฎีเหล่านี้ สามารถนำมาสร้างกรอบแนวคิดเพื่อเป็นฐานในการวิเคราะห์เชิงสาเหตุและสร้างแบบจำลองความสัมพันธ์ของตัวแปร ซึ่งจะนำไปสู่การสังเคราะห์แนวทางส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อที่เหมาะสมกับบริบทของจังหวัดจันทบุรี ระยองและตราด

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาวิจัย และได้นำมาประกอบการกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

สมมติฐานของการวิจัย

1. H1: ระดับการรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับการรู้เท่าทันสื่อ

2. H2: บทบาทของครอบครัวและสถานศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชน
3. H3: การรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการเฝ้าระวังสื่อของเด็กและเยาวชน
4. H4: การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ทำหน้าที่เป็นตัวแปรแทรกแซงระหว่างการรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ กับระดับการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชน
5. H5: การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ทำหน้าที่เป็นตัวแปรแทรกแซงระหว่างบทบาทของครอบครัวและสถานศึกษา กับระดับการรู้เท่าทันสื่อ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยเลือกใช้รูปแบบ Explanatory Sequential Design ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ผลสรุปการวิจัยที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย ดังมีรายละเอียดดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เชิงปริมาณ

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและนักศึกษาระดับอาชีวศึกษา (ปวช./ปวส.) ในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด รวมทั้งสิ้น 30,687 คน โดยประกอบด้วยโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย 19 แห่ง มีนักเรียน 18,163 คน และสถานศึกษาอาชีวศึกษา 11 แห่ง มีนักศึกษา 12,524 คน (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดระยอง, 2568) ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน ได้จากการคำนวณด้วยวิธี *a priori power analysis* โดยโปรแกรม G*Power ที่ระดับนัยสำคัญ .05 กำลังทดสอบ .80 และขนาดอิทธิพลเล็ก ($f^2 = 0.02$) เพื่อให้ได้จำนวนที่เหมาะสมและเพื่อการไม่ตอบแบบสอบถาม

การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีสุ่มแบบแบ่งชั้นตามสัดส่วนและหลายขั้นตอน (Proportionate Stratified Multistage Sampling) โดยแบ่งประชากรออกเป็น 6 ชั้นตามจังหวัดและระดับการศึกษา (มัธยมปลาย/อาชีวศึกษา) จากนั้นสุ่มสถานศึกษาด้วยวิธี Probability Proportional to Size (PPS) ได้สถานศึกษาจำนวน 10 แห่งในสามจังหวัด ต่อมาสุ่มห้องเรียนแบบคลัสเตอร์จากสถานศึกษาที่ถูกเลือก จำนวนรวม 18 ห้องเรียนเพื่อให้ครอบคลุมระดับชั้นที่หลากหลาย สุดท้ายทำการสุ่มนักเรียนรายบุคคลในแต่ละห้องด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่ายหรือสุ่มอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนแต่ละชั้น รวมทั้งสิ้น 400 คน แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ซึ่งได้ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.80–1.00 และเมื่อนำแบบสอบถามไปทดสอบความเชื่อมั่นกับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะคล้ายกลุ่มเป้าหมายพบว่าค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ .80 ซึ่งอยู่ในระดับดีตามเกณฑ์ Nunnally (1978) แสดงว่าเครื่องมือมีความเชื่อถือได้เพียงพอสำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามจริง

วิจัยเชิงคุณภาพ

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ครูผู้สอน ผู้ปกครองของนักเรียน บุคลากรในชุมชน เช่น นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่น อสม. ด้านการสื่อสาร เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด

การวิจัยนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติเฉพาะและสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกได้อย่างมีคุณค่า มุ่งเน้นความเกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยและความพร้อมในการให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้สอน ผู้ปกครองของนักเรียน บุคลากรในชุมชน เช่น นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่น อสม. ด้านการสื่อสาร เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน รวม 12 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ใช้แบบสอบถามที่พัฒนาโดยอิงกรอบแนวคิดและมาตรวัดที่ได้รับการยอมรับ พร้อมผ่านการทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็กเพื่อปรับปรุงก่อนใช้งานจริง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติใช้ทั้งสถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) การวิเคราะห์สหสัมพันธ์และการถดถอย (Correlation และ Regression) รวมถึงการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling: SEM) เพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดล ทดสอบสมมติฐาน และยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแฝงกับตัวแปรสังเกตได้อย่างเป็นระบบ

การวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและหลากหลายจากผู้มีประสบการณ์ตรง เช่น ครู ผู้ปกครอง และบุคลากรชุมชน ข้อมูลที่ได้ถูกถอดความและวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงธีม (Thematic Analysis) เพื่อค้นหารูปแบบและแนวโน้มสำคัญ ผลการตรวจสอบเครื่องมือพบว่าค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา (IOC) อยู่ในระดับสูง .89 และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เท่ากับ .80 แสดงถึงความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ โดยกระบวนการเก็บข้อมูลทั้งหมด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากทั้งแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยข้อมูลปฐมภูมิได้จากกลุ่มตัวอย่างผ่านแบบสอบถามและการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงลึก โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้รูปแบบตัวต่อตัวเพื่อค้นหาทัศนคติ แรงจูงใจ และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล ส่วนข้อมูลทุติยภูมิมาจากเอกสาร งานวิจัย และรายงานของหน่วยงานภาครัฐ ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบผสม (Mixed Methods) ได้แก่ (1) แบบสอบถามมาตราส่วนลิเคิร์ต 5 ระดับ ทั้งแบบภาคสนามและแบบออนไลน์ (Google Forms) และ (2) การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่ใช้แนวคำถามยืดหยุ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุมประเด็นการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ประกอบด้วย 4 ตัวแปรหลัก ได้แก่ (1) **ตัวแปรตาม** คือ ระดับการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชน ซึ่งสะท้อนความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสื่ออย่างมีวิจารณญาณ ครอบคลุม

5 ด้านหลัก ได้แก่ การเข้าถึง การวิเคราะห์ การประเมิน การผลิตสื่อสร้างสรรค์ และการตระหนักถึงผลกระทบของสื่อ; (2) **ตัวแปรอิสระที่ 1** คือ การรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อที่ไม่ปลอดภัย หมายถึง การตระหนักและเข้าใจถึงอันตรายจากสื่อรุนแรง ข่าวดราม่า ลามกอนาจาร และการกลั่นแกล้งทางออนไลน์; (3) **ตัวแปรอิสระที่ 2** คือ บทบาทของครอบครัวและสถานศึกษาในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ หมายถึง การมีส่วนร่วมของพ่อแม่และโรงเรียนในการแนะนำ ดูแล และสร้างกิจกรรมสนับสนุนพฤติกรรมรู้เท่าทันสื่อ; และ (4) **ตัวแปรแทรก** คือ การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการเฝ้าระวังสื่อ หมายถึง การแสดงบทบาทเชิงรุกในการสังเกต แจ้งเตือน แสดงความคิดเห็น หรือสร้างสื่อสร้างสรรค์เพื่อความปลอดภัยบนสื่อออนไลน์

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน (Mixed-Methods Research: MMR) ดังนี้

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ไม่การใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) เพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง เช่น เพศ อายุ การศึกษา และพฤติกรรมการใช้สื่อ จากนั้นใช้ สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) เพื่อทดสอบสมมติฐานของการวิจัย โดยเลือกใช้เครื่องมือสถิติให้เหมาะสมกับลักษณะตัวแปร ดังนี้ (1) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ (Correlation Analysis) ใช้ Pearson's Correlation เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่าง “การรับรู้ความเสี่ยง” กับ “ระดับการรู้เท่าทันสื่อ” (2) การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Linear Regression) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของบทบาทครอบครัวและโรงเรียนต่อระดับการรู้เท่าทันสื่อ (3) การวิเคราะห์องค์ประกอบ (EFA และ CFA) เพื่อทดสอบความตรงเชิงโครงสร้างของแบบสอบถาม โดยพิจารณาค่า KMO, Bartlett's Test และใช้การหมุนแกน Varimax (4) การวิเคราะห์โมเดลสมการเชิงโครงสร้าง (Structural Equation Modeling: SEM) ด้วยโปรแกรม AMOS (Analysis of Moment Structures) ใช้เพื่อทดสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปร และตรวจสอบบทบาทของ “การมีส่วนร่วมของเยาวชน” ในฐานะตัวแปรส่งผ่าน (Mediator Variable) โดยประเมินค่าดัชนีความเหมาะสมของโมเดล เช่น CFI, GFI, RMSEA และ χ^2/df (Creswell, 2014)

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อสำรวจประสบการณ์ มุมมอง และข้อเสนอจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง บุคลากรชุมชน และเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 12 คน ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธี การวิเคราะห์เชิงธีม (Thematic Analysis) เพื่อจำแนกประเด็นหลัก (Theme) และประเด็นรอง (Sub-theme) โดยอ้างอิงวิธีการของ Cleary et al. (2014) และ Yin (2014) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness) ทำผ่านการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านข้อมูล ขั้นตอน ผู้วิจัย และกรอบแนวคิด (Data, Procedural, Researcher, and Theoretical Triangulation) เพื่อให้ผลลัพธ์มีความถูกต้องและเชื่อถือได้ (Creswell, 2014)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาระดับการรู้เท่าทันสื่อ การรับรู้ความเสี่ยง และพฤติกรรมการเฝ้าระวังสื่อของเด็กและเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด ผลการวิจัยพบว่า เด็กและเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราดมีค่าเฉลี่ยระดับการรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อไม่ปลอดภัยสูงสุด ($M = 4.25$) รองลงมาคือการมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังสื่อ ($M = 3.92$) บทบาทของครอบครัวและสถานศึกษา ($M = 3.91$) และระดับการรู้เท่าทันสื่อ ($M = 3.89$) โดยรวมอยู่ในระดับสูงถึงสูงมาก

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิเคราะห์บทบาทของครอบครัว สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล 12 คน พบว่าการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด ดำเนินผ่าน “กลไกสามประสาน” ได้แก่ (1) ครอบครัว เป็นฐานรากทางทัศนคติสื่อ ทำหน้าที่กำหนดกติกา พูดคุยวิเคราะห์ข่าว และสอนให้แยกแยะสื่อที่เหมาะสม (2) สถานศึกษา เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และเครือข่ายสื่อปลอดภัย ผ่านการบูรณาการกิจกรรมรู้เท่าทันสื่อในรายวิชาและการจัดค่ายเยาวชนสื่อสร้างสรรค์ และ (3) เด็กและเยาวชน เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงสื่อ โดยผลิตสื่อสร้างสรรค์และจัดตั้งกลุ่มเฝ้าระวังสื่อในโรงเรียน ทั้งนี้ แม้จะมีความร่วมมือที่ดี แต่ยังคงขาดความต่อเนื่องและพื้นที่สนับสนุน จึงเสนอให้จัดตั้ง ศูนย์เรียนรู้สื่อปลอดภัยและเครือข่ายเยาวชนรู้เท่าทันสื่อระดับจังหวัด เพื่อความยั่งยืนของการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์ที่ 3 มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อ บทบาทครอบครัว บทบาทสถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับระดับการรู้เท่าทันสื่อ ผลการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Model: SEM) พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อยู่ในระดับดี ($\chi^2/df = 1.861$; CFI = 0.958; RMSEA = 0.043) แสดงให้เห็นว่าแบบจำลองที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมสำหรับการอธิบายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรแฝงในงานวิจัยนี้

ผลการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของเยาวชน (PA) ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อ (RP) บทบาทครอบครัว (FR) และบทบาทสถานศึกษา (SC) ไปสู่ระดับการรู้เท่าทันสื่อ (ML) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดย RP ส่งผลต่อ ML ผ่าน PA ในลักษณะอิทธิพลทางอ้อม ขณะที่ FR และ SC ส่งผลต่อ ML ทั้งทางตรงและทางอ้อมผ่าน PA ส่งผลให้ค่าอิทธิพลรวมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนว่า การมีส่วนร่วมของเยาวชนไม่ได้เป็นเพียงปัจจัยประกอบ แต่ทำหน้าที่เสริมพลังเชิงกระบวนการให้ปัจจัยด้านบริบทและการรับรู้สามารถถ่ายทอดอิทธิพลไปสู่การพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ รายละเอียดของค่าอิทธิพลในแต่ละเส้นทางแสดงในตาราง 1 และภาพ 2

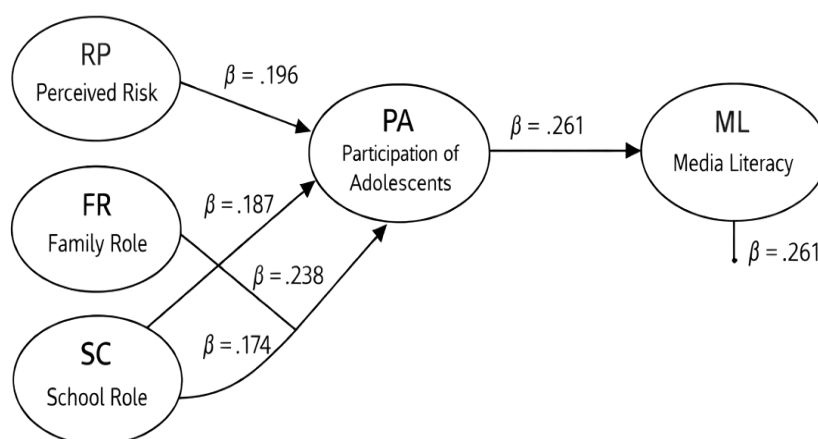

ตาราง 1

ผลการวิเคราะห์สมการเชิงโครงสร้าง (SEM)

เส้นทางความสัมพันธ์	ผลกระทบทางอ้อม (β)	ผลกระทบทางตรง (β)	ผลกระทบรวม (β)	p-value
RP $\rightarrow$ PA $\rightarrow$ ML	0.196	–	0.196	.001
FR $\rightarrow$ PA $\rightarrow$ ML	0.187	0.238	0.425	.001
SC $\rightarrow$ PA $\rightarrow$ ML	0.174	0.212	0.386	.001

หมายเหตุ: ค่าน้ำหนักองค์ประกอบทั้งหมดมีค่าเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน ($\lambda \geq 0.70$)

ภาพ 2 โมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้นของปัจจัยที่มีผลต่อการรู้เท่าทันสื่อของเยาวชน

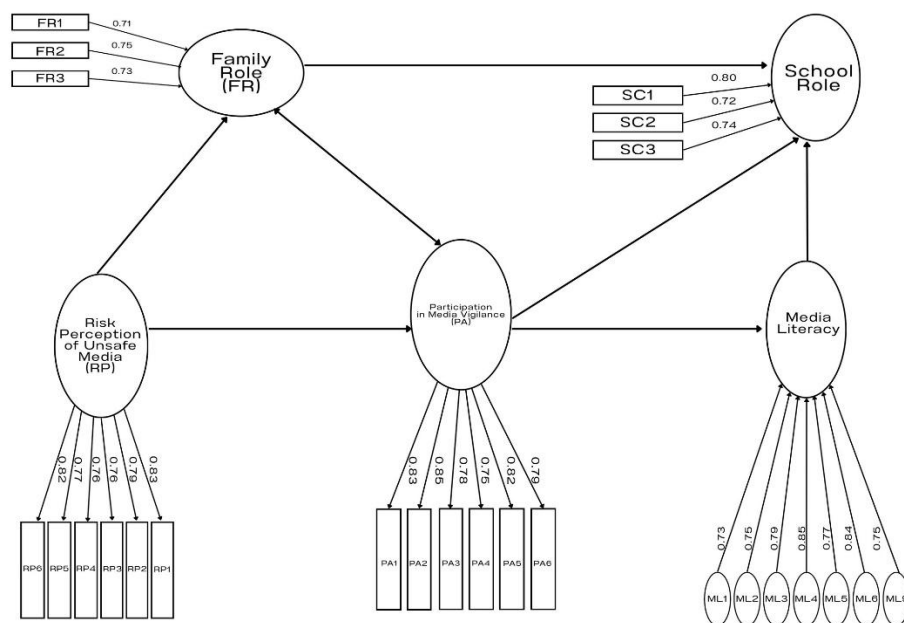
ผลการวิเคราะห์โมเดลการวัดด้วยการวิเคราะห์หองค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA) พบว่า ตัวชี้วัดของตัวแปรแฝงทุกตัวมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน ($\lambda \geq 0.70$) สะท้อนถึงความเหมาะสมของตัวชี้วัดในการสะท้อนโครงสร้างของตัวแปรแฝง นอกจากนี้ ค่าความเชื่อมั่นเชิงองค์ประกอบ (Composite Reliability: CR) ของทุกตัวแปรแฝงมีค่าสูงกว่า 0.70 และค่าความแปรปรวนเฉลี่ยที่สกัดได้ (Average Variance Extracted: AVE) มีค่าสูงกว่า 0.50 แสดงให้เห็นว่าโมเดลการวัดมีความเที่ยงตรงเชิงสอดคล้องในระดับที่เพียงพอ ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์ CFA โดยรวมชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างการวัดมีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการวิจัย และมีความแข็งแรงเพียงพอสำหรับการนำไปใช้ทดสอบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในขั้นต่อไป ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงนำเสนอโมเดลสมการโครงสร้างในรูปแบบ โมเดลเฉพาะตัวแปรแฝง (Latent-only Model) ซึ่งเหมาะสมกับการวิเคราะห์สมการโครงสร้างเชิงเส้นด้วยโปรแกรม AMOS

และช่วยให้การนำเสนอผลการวิเคราะห์มีความชัดเจน ลดความซ้ำซ้อนของรายละเอียดตัวชี้วัด และมีความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

ตาราง 2

ผลการวิเคราะห์โมเดลการวัด: คำนวณน้ำหนักองค์ประกอบของตัวแปรแฝง (CFA)

ตัวแปรแฝง	ตัวชี้วัด	Factor Loading (λ)
RP (การรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อ)	RP1 – RP6	0.76 – 0.83
FR (บทบาทครอบครัว)	FR1 – FR3	0.71 – 0.75
SC (บทบาทสถานศึกษา)	SC1 – SC3	0.72 – 0.80
PA (การมีส่วนร่วมของเยาวชน)	PA1 – PA6	0.70 – 0.83
ML (การรู้เท่าทันสื่อ)	ML1 – ML9	0.74 – 0.88

ภาพ 3 โมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้น (SEM) แสดงบทบาทของ การมีส่วนร่วมของเยาวชน (PA) ในฐานะตัวแปรแทรกบางส่วน ระหว่าง การรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อ (RP), บทบาทครอบครัวและสถานศึกษา (FR, SC) กับ การรู้เท่าทันสื่อ (ML)

วัตถุประสงค์ที่ 4 เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อของเด็กและเยาวชนเพื่อการเฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ผลการวิจัยจากการบูรณาการข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพร่วมกับกรอบทฤษฎี นำไปสู่แนวทางเชิงระบบในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ (1) การบูรณาการหลักสูตรและกิจกรรมสื่อปลอดภัยในโรงเรียน (2) การเสริมพลังครอบครัวให้เป็นต้นแบบการรู้เท่าทันสื่อ (3) การสร้างเครือข่ายเยาวชนเฝ้าระวังสื่อระดับโรงเรียนและชุมชน และ (4) การจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังสื่อระดับจังหวัดพร้อมระบบ E-Watch เพื่อรายงานข่าวปลอมและพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ แนวทางดังกล่าวมุ่งเน้นการทำงานแบบบูรณาการหลายภาค

ภาพ 4 โมเดลผลกระทบของระบบนิเวศสื่อปลอดภัย (Safe Media Ecosystem Model)

การอภิปรายผล

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการศึกษาระดับการรู้เท่าทันสื่อ การรับรู้ความเสี่ยง และการเฝ้าระวังสื่อของเด็กและเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด พบว่าเยาวชนมีระดับการรู้เท่าทันสื่ออยู่ในเกณฑ์สูง ($M = 3.89$) การรับรู้ความเสี่ยงจากสื่อไม่ปลอดภัยอยู่ในระดับสูงมาก ($M = 4.25$) และมีพฤติกรรมเฝ้าระวังสื่อในระดับสูง ($M = 3.92$) สะท้อนการตื่นตัวต่อภัยสื่อดิจิทัลและการใช้สื่ออย่างมีความรับผิดชอบ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ Potter (2019) ที่มองว่าการรู้เท่าทันสื่อเป็นความสามารถทางปัญญาที่เกิดจากองค์ความรู้และทักษะในการคิดวิเคราะห์ ตีความ และประเมินสารสื่อสารอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังสนับสนุนผลการวิจัยของ Livingstone and Haddon (2020) ที่พบว่าการสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมใช้สื่ออย่างปลอดภัยของเยาวชน อย่างไรก็ตาม แม้ผลลัพธ์โดยรวมจะอยู่ในระดับสูงแต่ยังมีความจำเป็นในการเสริมสร้างทักษะคิดเชิงวิพากษ์และการตรวจสอบข้อเท็จจริง (Fact-checking) ให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัลอย่างยั่งยืนตามแนวทาง MIL สากล

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพชี้ให้เห็นบทบาทประสานกันระหว่างครอบครัว โรงเรียน และเยาวชนในการกำกับและส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยกรอบทฤษฎีระบบนิเวศของ Bronfenbrenner (1994) ที่ระบุว่าพฤติกรรมมนุษย์ถูกกำหนดโดยปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระบบ

แวดล้อมหลายระดับ ได้แก่ ครอบครัวในฐานะ Microsystem โรงเรียน-ชุมชนในระดับ Mesosystem และนโยบายรัฐในระดับ Macrosystem ผลการวิจัยพบว่าครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการสร้างแบบอย่างการใช้สื่อ โรงเรียนมีบทบาทด้านการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาทักษะสื่อ ขณะที่เยาวชนมีบทบาทเป็นผู้ผลิตเนื้อหาเชิงสร้างสรรค์และผู้เฝ้าระวังสื่อในโรงเรียนอย่างเข้มข้น ผลนี้สอดคล้องกับงานของ Sittichai (2022) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเป็นตัวพยากรณ์สำคัญของพฤติกรรมการใช้สื่อของเด็กไทย ตอกย้ำว่าการเสริมสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วนเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของสังคมสื่อปลอดภัย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิเคราะห์สมการเชิงโครงสร้าง (SEM) ยืนยันความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการรับรู้ความเสี่ยง บทบาทครอบครัว-สถานศึกษา การมีส่วนร่วมของเยาวชน และระดับการรู้เท่าทันสื่อ โดยโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในระดับดีมาก ($CFI = .958$, $RMSEA = .043$) ผลการวิเคราะห์พบว่า “การมีส่วนร่วมของเยาวชน (PA)” ทำหน้าที่เป็น ตัวแปรแทรกบางส่วน (partial mediator) ที่เสริมแรงความสัมพันธ์ของปัจจัยต้น ได้แก่ การรับรู้ความเสี่ยง (RP) บทบาทครอบครัว (FR) และบทบาทสถานศึกษา (SC) ต่อระดับการรู้เท่าทันสื่อ (ML) ผลนี้สนับสนุนกรอบแนวคิดของ Pangrazio (2019) ที่เสนอ “Participatory Media Literacy” ซึ่งชี้ว่า การมีส่วนร่วมในการสร้างสื่อเป็นตัวกระตุ้นให้เยาวชนพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อได้ลึกกว่าเพียงการรับสารอย่างเดียว ผลวิจัยจึงยืนยันกลไกทางทฤษฎีว่าการเปิดพื้นที่ให้เยาวชนมีบทบาทเชิงรุกเป็นโครงสร้างสำคัญในการยกระดับการรู้เท่าทันสื่อในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์ที่ 4 ผลการศึกษาเสนอแนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อที่ยั่งยืนใน 4 ด้าน ได้แก่ (1) การพัฒนาหลักสูตรสื่อปลอดภัยที่สอดคล้องกับบริบทโรงเรียน (2) การเสริมศักยภาพครอบครัวให้เป็นต้นแบบพฤติกรรมสื่อที่เหมาะสม (3) การสร้างเครือข่ายเยาวชนเฝ้าระวังสื่อระดับโรงเรียนและชุมชน และ (4) การจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังสื่อระดับจังหวัด แนวทางนี้สอดคล้องกับกรอบนโยบาย “ระบบนิเวศสื่อปลอดภัย” ของ กสทช. กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์และ สสส. และสอดคล้องกับกรอบ Youth-Centered & Community-Based Approach ที่ให้เยาวชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง ขณะที่ภาครัฐและชุมชนทำหน้าที่สนับสนุน ผลลัพธ์ดังกล่าวสามารถต่อยอดเป็นโมเดลเชิงนโยบาย “Safe Media Ecosystem” เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนระดับพื้นที่และระดับจังหวัดอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาที่พบว่า ควรบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อในหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษา ส่งเสริมบทบาทครอบครัวผ่านโครงการอบรม “ครอบครัวรู้เท่าทันสื่อ” และสร้างเครือข่ายชุมชนสื่อปลอดภัย โดยมีเยาวชนเป็นศูนย์กลางของการเฝ้าระวังและผลิตสื่อสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ภาครัฐควรจัดตั้ง “ศูนย์เฝ้าระวังสื่อระดับจังหวัด” และระบบ E-Watch เพื่อพัฒนาโครงสร้างนโยบายและงบประมาณระยะยาวสำหรับการวิจัยในอนาคต ควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังภูมิภาคอื่น ศึกษาผลของเทคโนโลยีใหม่ เช่น AI ต่อพฤติกรรมสื่อ และใช้การวิจัยแบบ Longitudinal และ PAR เพื่อเสริมสร้างระบบนิเวศสื่อปลอดภัยอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ผลการวิจัยก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญต่อการพัฒนา “ระบบนิเวศสื่อปลอดภัย” ในระดับจังหวัด โดยชี้ให้เห็นว่าการรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนมิได้เกิดจากการเรียนรู้รายบุคคลเท่านั้น แต่เป็นผลของปฏิสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดเชิงนโยบายเพื่อออกแบบหลักสูตรสื่อปลอดภัย การพัฒนาศักยภาพครอบครัว การสร้างเครือข่ายเยาวชน และการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างบูรณาการ ส่งผลให้เกิดการยกระดับทักษะดิจิทัลของเยาวชน การเสริมสร้างพลเมืองดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบ และการสร้างภูมิคุ้มกันทางสื่อที่ยั่งยืนต่อสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์. (2566). รายงานสถานการณ์สื่อกับเด็กและเยาวชน. สสย.
- กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์. (2566). รายงาน รู้จัก รู้ใช้ รู้เท่าทันสื่อ เพื่อการขับเคลื่อนสังคม
โครงการเสวนา 5 ภูมิภาค สัญจร ครั้งที่ 4 จังหวัดจันทบุรี.
https://www.thaimediafund.or.th/tmf_news021223
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดระยอง. (2568). *EDU STATISTICS Rayong: สารสนเทศด้านการศึกษา
ปีการศึกษา 2568*. กระทรวงศึกษาธิการ. <https://edustatistics.moe.go.th/rayong/>
- Banaji, S., & Buckingham, D. (2013). *The civic web: Young people, the Internet and civic participation*. MIT Press.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In T. Husén & T. N. Postlethwaite (Eds.), *International encyclopedia of education* (2nd ed., Vol. 3, pp. 1643–1647). Pergamon Press.
- Bronfenbrenner, U. (1997). *Ecological models of human development*. In G. V. Bremner, A. Fogel, & S. A. Taylor (Eds.), *International encyclopedia of education* (2nd ed). Elsevier.
- Chen, H., & Lee, C. (2022). The impacts of digital literacy and online risk perception on adolescents' safe internet use. *Journal of Adolescence*, 94, 10–22.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.11.007>
- Chuastapanasiri. T. (2019). *Khumue ru thaathan sue onlai lae fao rawang sue mai plotphai to dek lae yaowachon* (Online media literacy guideline). Thai Media Fund.

- Clark, L. S. (2011). *The parent app: Understanding families in the digital age*. Oxford University Press.
- Cleary, M., Horsfall, J., & Hayter, M. (2014). Data collection and sampling in qualitative research: Does size matter *Journal of Advanced Nursing*, 70(3), 473–475.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Hobbs, R. (2021). *Media literacy in action: Questioning the media*. Rowman & Littlefield.
- Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3–14.
- Livingstone, S., & Haddon, L. (2020). Children's online risks, opportunities, and skills: A decade of research and policy change. *Journal of Children and Media*, 14(2), 165–179.
- Livingstone, S., Stoilova, M., & Nandagiri, R. (2023). *Children's data and privacy online: Growing up in a digital age*. Policy Press.
- Livingstone, S., et al. (2023). *Global Kids Online: Comparative report 2023*. UNICEF Office of Research.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). McGraw-Hill.
- Office of the National Digital Economy and Society Commission. (2023). *Thailand digital economy and society development report 2023*. Ministry of Digital Economy and Society.
- Pangrazio, L. (2019). *Young people's literacies in the digital age: Continuity and change*. Routledge.
- Pangrazio, L., & Selwyn, N. (2018). It's not like it's life or death or whatever: Young people's understandings of social media data. *Social Media + Society*, 4(3), 1–9.
- Pangrazio, L., & Sefton-Green, J. (2021). Digital literacies and digital safety: Redefining risk in the age of misinformation. *Media, Culture & Society*, 43(7), 1341–1356.
- Potter, W. J. (2019). *Media literacy* (10th ed.). SAGE Publications.
- Rosenstock, I. M., Strecher, V. J., & Becker, M. H. (1988). Social learning theory and the Health Belief Model. *Health Education Quarterly*, 15(2), 175–183.
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., & Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online.
- Sittichai, R. (2022). Parental involvement and digital media use behaviors among Thai youth. *Journal of Child and Adolescent Behavior*, 10(3), 184–195.

UNESCO. (2017). *Media and information literacy: Reinforcing human rights, countering radicalization and extremism*. UNESCO Publishing.

UNESCO. (2021). *Media and information literacy curriculum for teachers* (2nd ed.). UNESCO Publishing.

Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5th ed.). SAGE Publications.